Kirgiisi keel

See artikkel vajab toimetamist. *(Märts 2014)*
Palun aita artiklit toimetada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Kirgiisi_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

See artikkel ootab keeletoimetamist.
Kui oskad, siis palun aita artiklit keeleliselt parandada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Kirgiisi_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

Kirgiisi keel (kirgiisi keeles кыргыз тили, кыргызча, araabia kirjas قىرعىزچا, قىرعىز تىلى) on Altai keelkonna turgi keelte kõptšaki rühma kuuluv keel, Kõrgõzstani ametlik keel.

Kõnelejaid on üle 4 miljoni Kõrgõzstanis, Hiinas, Afganistanis, Kasahstanis, Pakistanis, Tadžikistanis, Türgis, Usbekistanis ja Venemaal.

Kirgiisi keel pärineb 9.–10. sajandil Jenissei jõe ääres elanud turgi hõimude keelest.

Kirgiisi keel on alates 23. septembrist 1989 Kõrgõzstani riigikeel.

kirgiisi keel (кыргыз тили)	
Kõneldakse	Kõrgõzstan Usbekistan Hiina Afganistan Kasahstan Tadžikistan Venemaa Pakistan Türgi
Piirkonnad	Aasia
Kokku kõnelejaid	4 000 000
Keelesugulus	Altai keelkond turgi keeled kõptšaki keeled **kirgiisi keel**
Keelekoodid	
ISO 639-1	ky
ISO 639-2	kir

Sisukord

Kirjaviis

Kuni 1928. aastani kasutas kirgiisi kirjakeel araabia kirja, seejärel mindi üle ladina kirjale. 1940. aastal võeti kasutusele kirillitsa, mis on kasutusel tänaseni.

Tänapäeva kirgiisi keel kasutab kahte ametlikku kirja: kirillitsat kasutatakse Kõrgõzstanis, Usbekistanis, Kasahstanis. Hiinas, Afganistanis ja mujal Aasias kasutatakse araabia kirja.

Tähestik

Kirgiisi tähestikus on 36 tähte. Tähti *в, ф, х, ц, щ, ъ, ь* kasutatakse ainult uuemates sõnades. Kõige rohkem kasutatakse tähte *ж*, mille hääldus on *dž*, näiteks sõna *жер* ('maa') hääldus on *džer*.[1]

Järgnevas tabelis on toodud kirillitsale vastavad tähed araabia tähestikus (kasutusel Xinjiangis) ja kirgiisi-eesti transkriptsioonis.

А	Б	В	Г	Д	Е	Ё	Ж	З	И	Й	К	Л	М	Н	Ң	О	Ө	П	Р	С	Т	У	Ү	Ф	Х	Ц	Ч	Ш	Щ	Ъ	Ы	Ь	Э	Ю
ا	ب	ۋ	گ[1]	د	ە	يو	ج	ز	ى	ي	ک[2]	ل	م	ن	ڭ	و	ۅ	پ	ر	س	ت	ۇ	ۋ̂	ف	ح	تس	چ	ش	-	-	ى	-	ە	يۋ
a	b	v	g	d	e[3]	ë	dž	z	i	j	k	l	m	n	ng	o	ö	p	r	s	t	u	ü	f	h[4]	ts	tš	š	štš	-	õ	-	e	ju

1 Tähtede *a, o, y, ы* ees või järel ع.

2 Tähtede *a, o, y, ы* ees või järel ق.

3 Sõna alguses või täishääliku järel *je*.
4 Täishäälikute vahel või sõnu lõpus täishääliku järel *hh*.

Foneetika

Häälikusüsteem

Kirgiisi keele foneetikas on vokaalharmoonias eesvokaalideks *э, и, ө* ja *ү* ja tagavokaalideks *а, ы, о & у*. Näiteks: *ата* 'isa' *аталар* 'isad', *тоо* 'mägi' – *тоолор* 'mäed'. Jaotusesse kuuluvad veel sekundaarsed pikad vokaalid, need mis kujunenud kaashäälikute asemele. Näiteks *сув*> *суу* 'vesi'.

Vokaalid

	Eesvokaalid	Tagavokaalid
Kinnine	И [i] Ү [y]	Ы [ɯ] У [u]
Poolkinnine	Е [e] Ө [ø]	О [o]
Lahtine		А [ɑ]

Konsonandid

	Labiaal	Dentaal	Alveolaar	Palataal	Velaar/uvulaar
Nasaal	m		n		ŋ
Klusiil	P b	T d			k~[q] g
Afrikaat		t͡s	t͡ʃ d͡ʒ		
Frikatiiv	F v	S z	ʃ		X [ɣ]
Lateraal			l		
Poolvokaal	[w]			j	

Morfoloogia

	Võimalikud vormid	„paat“	„õhk“	„pea“	„käsi“
Nominatiiv		Кеме	Аба	Баш	Кол
Genitiiv	-нын, -нин, -дын, -дин, -тын, -тин, -нун, -нүн, -дун, -дүн, -тун, -түн	Кеменин	Абанын	Баштын	Колдун
Daativ	-га, -ка, -ге, -ке, -го, -ко, -гө, -кө	Кемеге	Абага	Башка	Колго
Akusatiiv	-ны, -ни, -ды, -ди, -ты, -ти, -ну, -нү, -ду, -дү, -ту, -тү	Кемени	Абаны	Башты	Колду
Lokatiiv	-да, -де, -та, -те, -до, -дө, -то, -тө	Кемеде	Абада	Башта	Колдо
Ablatiiv	-дан, -ден, -тан, -тен, -дон, -дөн, -тон, -төн	Кемеден	Абадан	Баштан	Колдон

Isikulised asesõnad

	Ainsus	Mitmus
Esimene pööre	*Мен*	*Биз*
Teine pööre	*Сен*	*Силер*
Viisakas vorm	*Сиз*	*Сиздер*
Kolmas pööre	*Ал*	*Алар*

Sõnajärg

Kirgiisi keeles on kindel sõnajärg. Lauses: *alus+ öeldis* või *alus+ täiend+ objekt+ öeldis* (verb on viimasel kohal) (*кишилер*-inimesed *үйдө*-majas *турган*-elasid) [2]

Sõnarõhk

Enamasti rõhutatakse kirgiisi sõnades viimast silpi.

Keelenäited

1. Tere!- Salamatsyzby! *(Саламатсызбы!)*
2. Jah- Ooba *(Ооба)*
3. Ei- Jok *(Жок)*
4. Tere hommikust- Kutmanduu tangyngyz menen! *(Кутмандуу таныныз менен!)*
5. Kuidas läheb?- Kandaysiz? *(Кандайсыз?)*
6. Vabandust!- Kechirip koyunguz! *(Кечирип коюнуз!)*
7. Aitäh!- Rahmat! *(Рахмат!)*
8. Mis on sinu nimi on?- Atyngyz kim? *(Атыныз ким?)*

[3]

Põhiarvsõnad 1–10 on: [3]

1. бир
2. еки
3. уч
4. торт
5. беш
6. алты
7. жети
8. сегиз
9. тогуз

10. он

Vaata ka

- Kirgiisi kirjandus

Viited

1. [1] (http://www.omniglot.com/writing/kirghiz.htm) Kasutatud 20.11.2013. (inglise keeles)
2. [2] (http://kyrgyz.lugovsa.net/grammar/word_order.htm)) Kasutatud 20.11.2013. (inglise keeles)
3. [3] (http://www.sras.org/english_kyrgyz_phrasebook)) Kasutatud 20.11.2013. (inglise keeles)

Välislingid

- Vikipeedia kirgiisi keeles (https://ky.wikipedia.org/wiki/Башбарак)